

FILOZOFIE UMĚNÍ

DAGMAR PICHOVÁ
KF FF

OSNOVA PŘEDNÁŠKY

- 1. Přehled tradičních teorií
- 2. Současné teorie
- 3. Vybrané otázky filozofie umění
- 4. Závěrečný přehled

„Nevěděli, že kýble patří k výstavě. Zničili
dílo za miliony“ (Novinky, 5. 4. 2021)

FILOZOFIE UMĚNÍ A ESTETIKA

- Filozofie umění se zabývá uměleckými díly (artefakty, tzn. objekty vytvořenými lidmi).
- V případě estetiky můžeme hovořit o širším pojetí, nejedná se pouze o artefakty, ale i o další fenomény/objekty, které mají estetickou funkci.
- Termín estetika se objevil v 18. století a tradičně byl spjat s centrálním pojmem „krása“ (estetika jako „věda o krásnu“).
- Ve dvacátém století se však předmět estetiky rozšířil, nyní se estetika věnuje různým tématům a sleduje estetickou hodnotu a estetický prožitek v různých podobách, nejenom v umění (estetika každodennosti, estetika přírody atd.).

PŘEHLED TRADIČNÍCH TEORIÍ

- Pokusy o definici umění v dějinách prošly velkou proměnou.
- Dříve neměl vzdělaný člověk problém rozpoznat, co je a co není umění.
- Do počátku 20. století byla za charakteristický rys umění považována nápodoba reality (*mimésis*).

PŘEHLED TRADIČNÍCH TEORIÍ

- Počátky diskuse o podstatě umění musíme hledat už v době vzniku západní filozofické tradice. V řecké oblasti se zrodil klasický pojem umění – *techné* (latinsky *ars*), který ovládl diskuzi až do pozdního středověku.
- Tento nejstarší obecný pojem umění zahrnoval široké spektrum činností, od řemeslné práce po intelektuální výkony.
- V pozdní antice se objevilo rozdělení na tzv. svobodná umění (*artes liberales*) a služebná umění (*artes vulgares*). Služebná (mechanická) umění vyžadují fyzickou práci a ke jejich výkonu je zapotřebí využití a přetvoření materiálu, svobodná umění jsou založena na čistě intelektuálním výkonu.
- Od renesance se rozvíjely úvahy o rozlišení širokého pojetí umění – zejména oddělení výtvarného umění od řemesel a vědy.

PŘEHLED TRADIČNÍCH TEORIÍ

- Zásadní teorií, která formovala uvažování o umění, byla mimetická teorie. Poprvé byla systematicky formulována u Platóna a Aristotela, podle nichž je umění nápodobou přírody.
- Platón chápe umění kriticky, pod něj je pouhou imitací ideální reality. Oproti tomu Aristotelés hodnotu umění uznává.
- Potěšení z umění, které Platón odsuzoval, Aristotelés uznával za oprávněné.

PŘEHLED TRADIČNÍCH TEORIÍ

- Dalším zásadním obdobím v dějinách filozofie umění byla renesance, byť klíčové pojetí umění jako nápodoby bylo stále platné.
- Jedním z významných teoretiků umění byl například Giorgio Vasari (1511-1574), jenž bývá považován za otce dějin umění díky práci *Životy nejvýznamnějších malířů, sochařů a architektů*. Vasari vidí dějiny umění jako vývoj k dokonalosti, přičemž za vrchol považuje díla Michelangela a Rafaela.
- Klasickou teorii nápodoby zproblematizovalo romantické hnutí.
- Romantici prosazují emocionální koncepci umění, v jejímž rámci je princip nápodoby skutečnosti postupně nahrazován expresivním pojetím umělecké tvorby. Originální imaginace a kreativita génia nahrazují zájem o pojetí tvorby coby osvojeného řemesla a vhodně aplikovaných pravidel.

PŘEHLED TRADIČNÍCH TEORIÍ

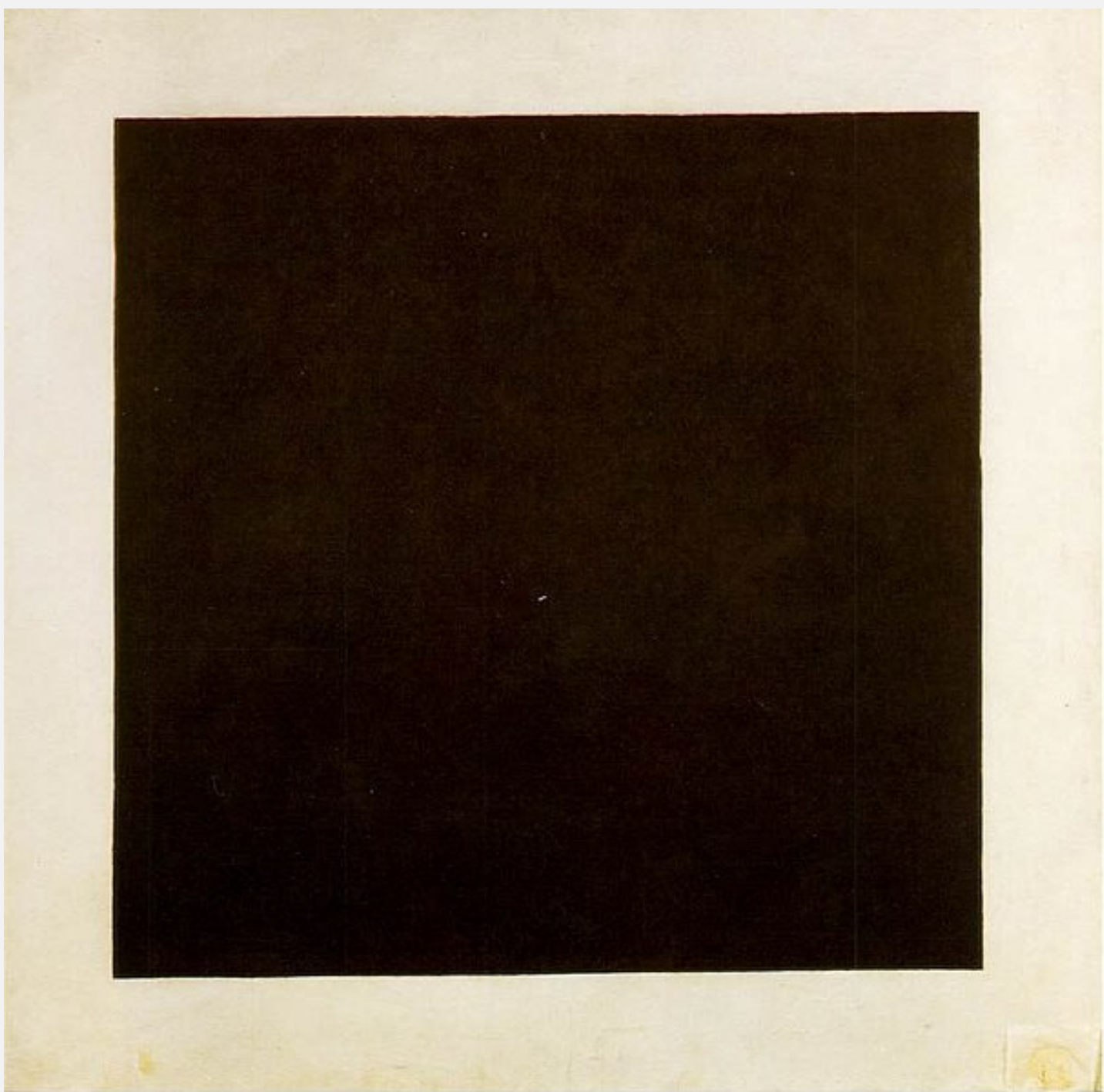
- Potíže se začínají objevovat v 19. století s nástupem impresionismu, modernismu a avantgardního umění.
- Objevují se otázky, zda se nám realita opravdu jeví tak, jak ji zobrazují různé směry (futurismus, expresionismus, fauvismus a kubismus).
- Tyto směry však pro teorii nápodoby ještě nepředstavovaly problém fatální, protože se svým způsobem k realitě vztahují, napodobují ji a odkazují k ní.
- Velký vliv na následující vývoj umění i teorie umění měl objev fotografie.

SOUČASNÉ TEORIE

- Zlom nastal s příchodem abstraktního umění (Kandinskij Kupka, Malevič a Mondrian), které nic nenapodobuje a nic neoznačuje.
- Etablování abstraktního umění znamenalo pro teorii umění závažný problém – ukázalo se, že nápodoba není esenciální vlastností umění.

SOUČASNÉ TEORIE

- V roce 1917 se objevuje revoluční dílo Marcela Duchampa Fontána – umělecké dílo identické s obyčejnou mušlí na pánských toaletách.
- Toto dílo nic nenapodobuje, navíc ani není objektem, který by umělec sám vytvořil.

SOUČASNÉ TEORIE

- Na přelomu 60. a 70. let se prosazuje konceptuální umění, pro něž je Duchamp inspirací.
- Tento druh umělecké činnosti považuje za podstatu uměleckého díla sdělení myšlenky nebo vytvoření konceptu, jejichž materiální ukotvení v objektu či médiu, které by vykazovalo nějaké estetické kvality, je zcela nepodstatné.
- Podstata umění je intelektuální a sebereflektující: umělecká díla musí sama komentovat umění, musí si klást otázku, co je umění a kde jsou jeho hranice.

SOUČASNÉ TEORIE

- Tento směr podryl další dosud přijímaný předpoklad spojovaný s podstatou umění: umění existuje proto, aby uspokojovalo naše estetické potřeby.
- V důsledku to znamenalo opuštění koncepce spojující umění s krásou a libostí a jejich nahrazení pojmy estetické hodnoty a estetického prožitku.
- Dále pak pochyby nad tím, zda jsou estetická hodnota a estetický prožitek nutnou podmínkou umění.

SOUČASNÉ
TEORIE:
ANALYTICKÁ
FILOZOFIE
UMĚNÍ

- V 50. letech 20. století se u angloamerických analytických filozofů začínají objevovat pokusy o přehodnocení přístupu k umění.
- Analytičtí filozofové navrhnou obrátit se k jazyku teorie umění. Metodou zkoumání se stává kritická analýza jazyka využívající nástroje moderní logiky.
- Této analýze je třeba podrobit veškeré konstitutivní pojmy filozofické (estetické) tradice, cílem je zbavit se pseudopojmů a pseudoprotblémů.

SOUČASNÉ
TEORIE:
FUNKCIONÁLNÍ
DEFINICE UMĚNÍ

- Zastánci funkcionální definice umění zastávají názor, že umělecká díla jsou formována za určitým účelem (např. za účelem vzbudit v recipientovi estetickou zkušenost).
- Námitky !!!
- Nedostatečným způsobem osvětluje neurčitý pojem estetické zkušenosti.
- Těžko se vyrovnává s námitkou, že ve světě existuje značné množství artefaktů, které byly vytvořeny za účelem vyvolat v recipientovi estetickou zkušenost, avšak nejsou pokládány za umělecká díla (např. automobily).
- S obtížemi odpovídá na otázku, jak vysvětlit existenci špatného umění.
- Např. Monroe C. Beardsley

SOUČASNÉ
TEORIE:
INSTITUCIONÁLNÍ
DEFINICE UMĚNÍ

- Jádrem institucionální teorie umění je tvrzení, že pro umělecký status určitého objektu je rozhodující sociální kontext, ve kterém se daný objekt nachází.
- Proponenti tohoto směru vymezují umělecká díla ve vztahu ke specifickému institucionálnímu kontextu. To znamená, že daný objekt je možné považovat za umělecké dílo, pouze pokud byl vytvořen v souladu s odpovídající institucionální procedurou.
- Námitky !!!
- Institucionální teorie nevysvětluje, v čem konkrétně toto uznání či ocenění spočívá.
- Umělecká díla nezískávají svůj umělecký status tím, že jsou vystavena či prezentována v příslušném institucionálním kontextu, nýbrž jsou vystavena proto, že jsou pokládána za umělecká díla,
- Dalším problémem je vyloučení výtvorů osamocených umělců.
- Např. Artur Danto, George Dickie

SOUČASNÉ TEORIE: HISTORICKÁ DEFINICE UMĚNÍ

- Historická definice přistupuje k určování uměleckých děl na základě vztahu díla k předcházející umělecké tradici.
- Pokud chceme uznat nějaký objekt za umělecké dílo, je třeba, aby relevantním způsobem navazoval na předcházející umělecká díla a tradici (či se k nim aspoň nějakým relevantním způsobem vztahoval).
- Námitky !!!
- Velký problém představuje otázka, jak vysvětlit vznik historicky prvních uměleckých děl (tato díla nemají návaznost na předchozí historickou tradici).
- Dále se musí proponenti vyrovnat s námitkou, že neexistuje pouze jedna (západní) umělecká tradice či jeden společný svět umění, ze kterých by bylo možné odvodit umělecký status objektu,
- Problematické místo též tvoří vysvětlení uměleckého statusu revolučních děl
- Např. Jerrold Levinson

SOUČASNÉ TEORIE: KLASTROVÁ TEORIE

- Klastrová teorie (z angl. cluster) vychází z Wittgensteinovy filozofie.
- Klastrová teorie předpokládá, že je možné sestavit nějaký soubor vlastností, například být krásný, být expresivní, být originální a být koherentní. Pokud lze daný objekt nalézt alespoň v některých podmnožinách objektů, na které můžeme některé z výše uvedených termínů aplikovat, pak je uměním.
- Žádná z těchto vlastností se nemusí vyskytovat ve všech uměleckých dílech, ale všechna umělecká díla musí mít některé z nich. Umění pak nemůžeme definovat ve smyslu stanovení individuálně nutných a společně postačujících podmínek, můžeme ho však vysvětlit z hlediska kritérií nebo charakteristických vlastností.
- Např. Berys Gaut

SOUČASNÉ TEORIE: KLASTROVÁ TEORIE

Vlastnosti, které bývají často zohledňovány při charakteristice uměleckého díla, jsou následující:

- objekt se vyznačuje pozitivními estetickými vlastnostmi (schopnými poskytnout smyslový požitek),
- je výrazem emocí,
- je intelektuálně smělý (zpochybňuje ustálené názory a způsoby myšlení),
- je plodem kreativní imaginace (je originální),
- je artefaktem nebo provedením, k jehož výrobení byla třeba výjimečná dovednost,
- přísluší k etablovaným uměleckým formám,
- je produktem záměru vytvořit umělecké dílo.

Klastrové pojetí objasňuje, proč se nám zdá, že některé činnosti (např. vaření) leží těsně u hranice umění, aniž by však plně uměním byly. Některé vlastnosti mají totiž s uměním společné, současně však jiná relevantní kritéria nesplňují.

VYBRANÉ PROBLÉMY: PARADOX FIKCE

Jakým způsobem lze nejlépe popsat fikci?
Jak můžeme vysvětlit vznik emocí při
recepti fikce? Jak souvisí fikce s pravdou?

Pod vlivem článku Kendalla L. Waltona
„Fearing Fictions“ (1978) se v současné
filozofii umění hovoří o tzv. paradoxu fikce.

Tři následující charakteristiky vztažené k
recepti fikce nemohou totiž platit
současně. Jednotliví autoři řeší problém
nejčastěji popřením platnosti (nejméně)
jednoho z tvrzení:

- Diváci či čtenáři často pociťují emoce
jako je strach, soucit, atd. k fiktivním
objektům – např. postavám fikce.
- Nutnou podmínkou zakoušení emocí
jako je strach, soucit, atd. je fakt, že
osoby, které tyto emoce pociťují, věří ve
skutečnou existenci objektů svých
emocí.
- Diváci či čtenáři, kteří vědí, že objekty
jsou fiktivní, nevěří, že tyto objekty
existují.

ZÁVĚREČNÝ PŘEHLED: HLAVNÍ POJMY

- Filozofie umění/estetika
- *Mimésis*
- *Techné (ars)*
- *Artes liberales/artes vulgares*
- Romantická teorie umění
- Abstraktní umění
- Konceptuální umění
- Analytická filozofie umění
- Současné definice uměleckého díla a námitky vůči nim (funkcionální, institucionální, historická, klastrová)
- Paradox fikce

ZÁVĚREČNÝ
PŘEHLED:
POUŽITÁ
LITERATURA

- Tomáš Kulka, Denis Ciporanov (eds.), *Co je umění? Texty angloamerické estetiky 20. století*, 2010.
- Pavel Zahrádka (ed.), *Estetika na přelomu milénia: vybrané problémy současné estetiky*, 2010.
- Jean-Luc Chalumeau, *Přehled teorií umění*, 2003 (z fr. přeložila Helena Beguivinová).
- Kendall L. Walton, *Fearing Fictions*, *The Journal of Philosophy*, vol. 75, no. 1, 1978, pp. 5–27.
- https://www.youtube.com/watch?v=9aGRHOpMRUg&ab_channel=Vox (Why these all-white paintings are in museums and mine aren't)
- https://www.youtube.com/watch?v=YooFwA7xj18&ab_channel=BusinessInsider (Why Modern Art Is So Expensive)

ILUSTRACE

- Rafael, Aténská škola, c. 1511.
- Caspar David Friedrich, Poutník nad mořem mlhy, 1818.
- André Derain, Big Ben, 1906.
- První dochovaná fotografie, 1826 (autor Joseph Nicéphore Niépce).
- Kazimir Malevič, Černý čtverec, 1915.
- Marcel Duchamp, Fontána, 1917.
- Tracy Eminová, Moje postel, 1998.

UMĚNÍ V
POZADÍ
PŘEDNÁŠKY

- Meditace, Barbora Lungová (<http://www.barboralungova.net/>)
- Stroj psací mechanický (neznámé značky)
- Soubor deskových her doc. Pichy